

З історичного погляду «Собор» допомагає збагнути, як можуть народжуватися мистецькі шедеври вільного духу в умовах суспільної несвободи, ламання особистої ініціативи і блокади творчої думки. А з висоти дня нинішнього переконаємося, що Гончарів *opus magnum*, не будучи дидактичним, вже більш як півстоліття виконує важливу виховну, духовно-оновлювальну, гуманізаційну місію в битві за Україну.

Список використаних джерел

1. Гончар О. Собор *Гончар О. Твори: В 7 т. Т. 7.* Київ: Дніпро, 1988. С. 260–271.
2. Кошелівець І. Можна одверто? або Туга за катарсисом (статті, огляди, рецензії, інтерв'ю). Харків: ФОП Панов А. М., 2018. 648 с.
3. Сверстюк Є. На святі надій. Київ: Наша віра, 1999. 784 с.

Ольга ГОРБОНОС

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології та
зарубіжної літератури імені проф. О. Мішукова.
Херсонський державний університет.
м. Івано-Франківськ, Україна*

«СВІТ ДИТИНСТВА І ВІЙНА»

**ЯК ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНА СКЛАДОВА МАЛОЇ ПРОЗИ
ОЛЕСЯ ГОНЧАРА (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ «ІЛОНКА»)**

Текст про війну...Сучасна літературознавча думка ідентифікує його як твір непроминальний, актуально-антропологічний і антимілітарний, підкреслюючи його високу художню комунікативність у різних хронологічних межах функціонування націосоціуму, незважаючи на час створення. Така образно-художня особливість тексту про війну ідентифікується і генезою його виникнення, і особливостями змістонаповнення. Домінантно його автор – це завжди або учасник трагічних подій війни, або її свідок. Буттєвий простір самого митця у ці страшні часи – це завжди складна межова ситуація, вибір між життям і смертю. Одержимість пережитого і вистражданого у такі складні часи власного життя письменника створюють завжди особливу емотивну концептосферу

творів про війну, яка включає біль, горе, тривогу, обурення, протест, безнадію, віру, надію, тощо.

Написання тексту про війну – це складний і багатогранний творчо-індивідуальний процес, втілення Словом особистісно-трагічного життєво-екзистентного досвіду митця. І завжди у творі активно циркулює ідея гуманізму, віри, що подібне вже не повториться, адже на війні гине цвіт нації, її майбутнє. Текст про війну – це завжди і конструктивний діалог з майбутніми поколіннями, заклик до боротьби з мілітаризацією суспільства.

У вітчизняному літературному просторі одним з найбільш вагомих творців тексту про війну був Олесь Гончар, знакова постать пантеону українського письменства минулого століття. Студент-доброволець, з перших днів на війні, пережив все її страхіття, жах смерті близьких йому людей, полон, брав постійну участь у боях. І коли виникала страшна межова ситуація, завжди ставав перед перемогою концепту вибору життя навіть ціною смерті.

Тема війни входить уже в лірику Олеся Гончара, створену саме в ці страшні роки. Стає вона провідною і в його прозовій творчості кінця 40–50-х років. У митця-гуманіста і демократа трагедія війни стає латентною змістоформою його письменницької діяльності до останніх років життя.

Демобілізувавшись, уже у мирному просторі митець створює цілий ряд різножанрових текстів про війну. Вагому групі їх становлять і твори малих жанрів, до яких і відноситься оповідання «Ілонка» (1947 рік).

Вітчизняна літературознавча думка доміантним концептом твору визначила розповідь про життя і героїчний вчинок угорської дівчинки Ілонки уже в післявоєнний час. Оповідання, за твердим переконанням Т. Качак, відноситься до творів дитячої літератури з проблеми «світ дитинства і війна» [4, с. 127].

Зазначаємо, що аналіз цього твору сучасним літературознавством створює можливість розкрити особливості дитячого світосприйняття і світовідчуття саме у трагічному хронотопі війни. Це і зумовлює **мету** нашого дослідження – розкрити образно-художню своєрідність трагічного екзистенсу війни через внутрішній світ і осмислення його саме дитиною.

Уже назва твору – «Ілонка» – ім'я дівчинки, якій, як свідчить текст, лише вісім років, розкриває особливості його змістонаповнення. Відзначаємо дві його вертикалі – вікову (світ дитинства) і буттєво-просторову.

Розкриваючи зміст першої вертикалі (вікової), наголошуємо на багатстві ідіостилю Олеся Гончара, розмаїттю його інструментарію у зображенні

безпосередньо у тексті трагічної сутності війни через сприймання її саме головною героїнею.

Друга вертикаль – це змалювання буднів, буття угорського села Сент-Іштвана уже визволеного, вільного і під охороною військової комендатури. Олесь Гончар вказує на його особливість саме як «глухого угорського села, десь далеко закинутого від центральних доріг, від великих міст» [2, с. 9]. Але детальне, вагоме змалювання післявоєнного буття Сент-Іштвана і стає подієвим фоном розкриття провідної ідеї твору.

Олесь Гончар чітко витримує всі жанрові особливості оповідання як малої епічної форми [1]. Звуженість часових подій (лише один день життя села), одна сюжетна лінія, вузьколокалізована персонажна система. І саме Ілонка стає носієм дитинно-наративної лінії у тексті. Письменнику надзвичайно майстерно вдалося лаконічно, коротко, кількома штрихами відтворити характерні прикмети, поведінку, мовну манеру, багатство уявлень всіх типажів твору через сприйняття їх саме восьмирічною дівчинкою. У наративному просторі твору домінантною рисою є справжність змалювання дитячого світосприйняття навколишнього світу. Жодного разу у читача не виникає сумнівів у його природності, не з'являється відчуття фальші розповіді і спогадів головної героїні. «Присутність» самого автора у змістоформі оповідання – це майстерність розкриття світовідчуття головної героїні, сприймання дитиною подій, які відбуваються навколо неї.

Насамперед в образі Ілонки автор підкреслює її доброзичливість, усміхненість дівчинки. Недаремно, аналізуючи персонажну систему малої прози Олеся Гончара на тему війни, сучасна дослідниця відносить Ілонку до сонцесяйних жіночих образів [3, с. 71]. Відкритість світу, щирість, відвертість, бажання прийти на допомогу притаманні Ілонці уже з перших рядків твору.

Олесь Гончар, змальовуючи образ юної героїні, підкреслює і шляхетність дівчинки, її розвинене почуття власної гідності, її коректність і тактовність. Адже, коли в будинку її батька, сільського коваля Штефана, розмістилась військова комендатура, це викликало глибоку пошану і повагу до всієї сім'ї і односельців, і маленьких друзів Ілонки. Дівчинка сприймає цей факт спокійно і не дозволяє ніякої зверхності по відношенню до всіх, хто її оточує.

Безпосередньо у самому творі головна героїня зображена у стані постійного очікування – зустрічі, розмови, події, звістки, прохання допомогти, тощо. На початку оповідання – це очікування зустрічі уже із знайомим, зрозумілим, звичним: з батьком, з бійцями військової комендатури,

односельцями. Ці події змальовані у творі природно, емоційно, виразно. І саме з них виникає й інший ракурс життя Ілонки. Виявляється, що дівчинка, уже в такому маленькому віці, пережила все страхіття війни. Реальний план подій у тексті постійно переривається і спогадами Ілонки, і її власними роздумами. Дівчинка пригадує страшні дні визволення села – бій на його вулицях, постійну небезпеку її життю і її рідних від випадкової кулі, вибуху, пострілу ворога. У ті дні смерть була поруч; жах і біль від цих подій довго не полишає дівчинку (та й чи полишить?), тривожно оживає і в душі, і в підсвідомості героїні.

Особливо стискається її серце, коли вона пригадує смерть пораненого бійця на її очах. Пізніше, уже після визволення Сент-Іштвана, односельці поховали загиблого воїна, віддали свою шану і повагу до тих, хто визволив село.

Але трагізм подій війни живе у серці дівчинки завжди і проектує її власне «я» на всі буттєві події уже мирного села. Зазначаємо, що письменник майстерно використовує невербальні форми змалювання трагізму війни. Коли Ілонка бачить шрами на тілі Лукича (бійця військової комендатури), серце її стискається і виникає думка: «хтозна: летіли люті осколки десь просто в Ілончине серце, та перепинив їх Лукич своїми грудьми» [2, с. 12].

Радісна, усміхнена, ошатно вдягнена Ілонка, вся в передчутті свята села у виноградниках, уперше після війни... З дитячою безпосередністю дівчинка робить висновок, що «...чудесно жити без воєн» [2, с. 13].

Це все передбачувані події в житті головної героїні, які викликають в її серці тільки почуття радості. Неочікуваною стає для неї випадково підслухана розмова її батька з військовим комендантом села, з якої дівчинка дізнається, що в хуторах навколо Сент-Іштвана переховуються салашисти, вбивають бійців, одягають їх мундири, забирають документи і нагороди. Ця розмова з несподіваними, трагічними лініями викликає у серці Ілонки відчуття тривоги і біди.

Передчуття дівчинки справдились незабаром, уже по дорозі односельців із села до виноградників, на гронах яких бував перший післявоєнний урожай. Слід зазначити, що мотив дороги в оповіданні відіграє особливу роль. Олесь Гончар – майстер контрастних форм зображення, антитетичних, провокативних. Мотив дороги всього села – бійців комендатури, селян, жінок, дітей до виноградників змальовується як простір звільнення від турбот, щоденних клопотів і входження в середовище свята і майбутнього радісного дійства, дружнього спілкування, веселого гомону, відчуття радості від багатого врожаю. Серед натовпу – і щаслива, радісна, усміхнена Ілонка.

У тексті оповідання виникає трагічний сегмент – раптово лунає постріл. Сержант Лошаков, який біг по дорозі назустріч радісному натовпу, нібито спіткнувся, полилася кров, боєць поранений. У тексті виникає абсолютно протилежна концептосфера емоцій, яка передається саме через сприймання Ілонки. Письменнику вдалося через світовідчуття маленької героїні передати розмаїття і колективних почуттів, і особистісних самої дівчинки. Олесь Гончар підкреслює як змінились люди: «однак це вже був не карнавал. Це вже рухався роздратований наповн гнівний, лютий...» [2, с. 17].

Селяни вкрай обурені, але не страх стати жертвою салашиста, який переховувався у винограднику, керує ними, а бажання знайти і розправитися з ним як з ворогом, що знову хоче повернути людей у страхітливий простір війни. Їх емоційна концептосфера передана відчуттями Ілонки – це лютість, обурення, гнів, рішучість знайти і вбити ворога, але аж ніяк не розгубленість, відчай, страх і переляк. І селяни, і бійці комендатури починають безстрашно прочісувати виноградник з метою знайти і знищити салашиста.

Активним учасником цих подій стає й Ілонка. Олесь Гончар детально і майстерно передає почуття й емоції героїні. Не хоче Ілонка, підкреслює митець, знову сидіти у підвалі, чути вибухи, бачити смерть, не хоче повертатись у простір війни.

Фінальні епізоди твору вкрай напружені, емоційно загострені, у тісному поєднанні дій натовпу і головної героїні. У душі Ілонки немає ніяких сумнівів, хоч і вона, і всі односельці потрапили у межову для свого життя ситуацію; лише знайти і вбити ворога – таким було їх рішення. Чітко усвідомлено, без будь-яких вагань Ілонка вирішує допомогти односельцям. Це рішення є небезпечним для її життя; це глибоко розуміє і її батько. Майстерно передає митець у крайніх розмовах коваля і його доньки всю силу батьківської любові і страх за її життя. Адже рішення Ілонки було сісти на плечі батька і з цієї висоти побачити, де переховується озброєний салашист, щоб вказати селянам.

У тексті про війну виникає межова ситуація уже для самого коваля, важкий вибір ліг на серце батька: що переважить – бажання не наражати на небезпеку життя донечки чи прийняти її пропозицію про допомогу? Фінальні епізоди твору наповнені відчуттями трагізму війни, її безжальності, її антигуманної сутності. Адже жертвою ворога може стати світла, сонцесайна, усміхнена до життя і в своє майбутнє дівчинка Ілонка. Ці рядки тексту особливо емоційно загострені і життєво-комунікативні і до подій сьогодення в Україні. Адже в умовах страшної війни її жертвою стають і чисті дитячі душі.

Фінал твору контрастний. Ілонці вдалося побачити ворога, сидячи на плечах у батька, і дівчинка вказує на місце його перебування людям. «Затамувавши подих, Ілонка стежила за ним. Обшарпаний, закудланий, блискаючи підковами чобіт, він відповзав якимось розлючено і нервово, і коли озирався на погоню, дівча виразно бачила його смертельно бліде, гидко перекошене обличчя» [2, с. 19].

Митець обриває свою розповідь на цьому епізоді твору, не говорячи про майбутню долю Ілонки, звертає увагу читача на музику і спів, що лунають із сусіднього села, жителі якого йдуть на зустріч із сентіштванцями.

Фінал твору відкритий: він і трагічний, і оптимістичний водночас. Сумнівів не виникає – Олесь Гончар завершує змістоформальні особливості свого твору утвердженням перемоги позиції життя – салашист повинен бути знищений! Але читач не отримує відповіді на питання – якою ціною? Він повинен знайти її сам.

Відтак, оповідання О. Гончара «Ілонка» образом головної героїні – мужньої, сміливої, рішучої – спрямоване у простір майбутнього, хоч і розповідає про трагічні події Другої світової війни. Художньо-ціннісна рефлексія у трагічному статусі «дитина і війна» стає у тексті твору насамперед запереченням війни як антилюдяної і антигуманної субстанції людського простору, глибинна сутність якої у автора завжди спрямована у майбутнє без війни.

Список використаних джерел

1. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. К.: Вища школа, 2001. 488 с.
2. Гончар О. Ілонка: мала проза. К.: Знання, 2020. 223 с.
3. Жуковська Г. Мала проза Олеся Гончара: специфіка ідіостилю. *Філологічний дискурс*. Вип. 9. 2019. С. 64–82.
4. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва. К.: ВЦ «Академія», 2018. 352 с.
5. Приліпко І. Репрезентація образу «іншого» в художньому і публіцистичному дискурсі Олеся Гончара. *Слово і час*. 2019. № 1. С. 38–51.

